

TUZLA VE ÇEVRESİ MÜSLÜMANLARINDA ÖLÜM ÂDETLERİ

Mustafa Sever*

Giriş

Bosna, K. İnan'dan (2002:302) ve Wikipedia'dan aldığımız bilgilere göre, bizzat Fatih Sultan Mehmet tarafından 1463 yılında fethedilir ve Bosna Sancakbeyliği kurulur. Fethedilen yerlere kadı ve sancak beyleri tayin edilir. Ordunun İstanbul'a dönmesi üzerine aynı yıl Macar kralı Bosna'yı işgal eder. Bunun üzerine Fatih 1464'te ikinci defa Bosna'ya sefer eyer ve Yayçe dışındaki bütün kale ve şehirler fethedilir. Fatih Sultan Mehmet Bosna-Hersek'i fethettiği zaman, Hristiyanlığın Bogomil mezhebindeki Bosna-Hersekli kulları kendilerini Hristiyan olarak adlandırmalarına rağmen birçok konuda yaygın Hristiyan anlayış ve inancından farklı olarak teslise inanmamakta, İsa'nın Tanrı'nın oğlu değil, peygamberi olduğuna inanmaktadırlar. Papalık'ın otoritesini tanımamakta ve haç gibi dinî sembolleri kabul etmemektedirler. Bu inançlarından dolayı Bogomiller, Papalık tarafından cezalandırılmakta, idam edilmekte veya sürgüne gönderilmektedirler. Türklerin, dolayısıyla Fatih'in fethettiği yerlerdeki insanların inanç ve uygulamalarına gösterdiği hoşgörü, Bogomilleri de etkiler ve Türklerin Bosna-Hersek'i fethetmeleriyle karşılaştıkları İslâmiyet'i kendilerine yakın hissederler ve çok geçmeden kitleler halinde Müslüman olurlar. Müslüman olan Bosna-Hersekli kullara "Boşnak" denilmeye başlar.

Yaşadıkları binbir baskı, zulüm ve sıkıntılarla 15. yüzyıldan günümüze kadar gelen Bosna-Hersek Müslümanlarının doğum, sünnet, evlenme ve ölüm âdetleri ve gelenekleri, birçok olumsuz etkene rağmen, günümüzde de Müslümanlık dairesinde devam etmektedir. Ancak, unutulmamalıdır ki Bosna-Hersek coğrafyasının genelinde olduğu gibi, inceleme alanımız Tuzla'da da Müslüman Boşnaklar, Katolik Hristiyan Hırvatlar

* Prof. Dr. Bosna-Hersek-Tuzla Üniversitesi Felsefe Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanı.

ve Ortodoks Hristiyan Sırp lar ve bunların yanında az da olsa Protestan Hristiyanlar ve Yahudiler ile bir arada yaşamakta ve kuşkusuz birbirleriyle inanç ve uygulama açısından etkileşmektedirler.

Çalışmamızda, Tuzla Ün. Felsefe Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü III. ve IV. sınıf öğrencilerinin denetimimizde yaptıkları derlemelerde elde edilen bilgiler çerçevesinde Bosna-Hersek'in bir şehri olan Tuzla ve çevresindeki ölüm âdetleri değerlendirilmeye çalışılacaktır

Tuzla ve Çevresi Müslümanlarında Ölüm Âdetleri

İnsan var olduğundan beri en fazla üzerinde düşündüğü, muhayyilesini zorladığı olgu, ölüm olmuştur. İnsan hayatındaki son eşik olan ölüm, İslâmî inanca göre ebedî âlemdeki hayatın da başlangıcıdır. Kur'ân-ı Kerim'in değişik âyetlerinde (Enbiya, Cum'a, Ahzab, Al-i İmrân, vd.) ölümden kaçınılamayacağına vurgu yapılmıştır. Sözelimi Enbiya sûresi'nin 35. âyetinde "*Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ve şer ile deneyeceğiz. Hepiniz de sonunda bize döndürüleceksiniz.*" buyrulmaktadır.

Bilinmezliği, gizemi dolayısıyla beraberinde korkuyu da getiren ölüm ve sonrası hakkında birçok toplumda birtakım inançlar ve uygulamalar geliştirilmiştir. Bu bilinmezlik ve gizemin korkuttuğu, ürküttüğü insanlar; ölümü, öncesi ve sonrası ile fark etmek, bilmek çabası ile içinde buldukları tabiatta vuku bulan olayları, değişmeleri (yıldırım düşmesi, ay veya güneş tutulması, yıldız kayması, vb.), hayvanlardaki (horozun vakitsiz ölmesi, tavuğun alışılmışın dışında horoz gibi davranması, evin çatısına baykuşun veya karganın konması, vb.) veya insanlardaki olağandışı hareketleri, gördükleri rüyaları, vb. ölümün belirtileri olarak değerlendirmişler; ona göre kendilerince tedbirler geliştirmişlerdir. Sözelimi ailenin sahip olduğu hayvanlardan birinin (atın, eşiğin, ineğin, vd.) alışılmışın dışında bir yavru doğurması, ailede birisinin öleceğinin habercisi sayılmış, ölümü önleme tedbiri olarak doğan yavru hemen kesilmiş, ödürülmüştür.

Tuzla ve çevresindeki Müslümanlarda, yukarıda belirttiğimiz türden ölümü algılama, değerlendirme, ölümden kaçınma veya kabul etme yönündeki inanç ve uygulamalara baktığımızda, derlemelerde elde ettiğimiz bilgilere göre, beş asırdan fazladır Müslüman olan Tuzla'daki Boşnakların ölüm hususundaki inanç ve uygulamalarında İslâmiyet'in ve dolayısıyla Türk kültürünün açık etkileri görülmektedir. Bu konuda, bir asır önce Bosna-Hersek Müslümanlarının inanç ve âdetlerini araştıran ve bu derlemelelerini neşreden Antun Hangi* çalışmasında (1990:195), Müslümanların ölümü soğukkanlı

* 1878'de Avusturya Macaristan Devleti, Bosna-Hersek'i işgal eder. Yeni hükümeti oluşturan Hırvat ve Sırp siyasî partileri, ayrı ayrı kendi siyasî emellerini gerçekleştirmek için Bosna-Hersek'te yaşayan Müslümanları denetimlerine almak isterler. Özellikle Hırvat Millet Ocağı, Müslümanların kültürlerine ilgi gösterir ve Müslüman folklorunun derlenmesine, toplanmasına özel bir önem verir. Bu konuda çalışması için bir öğretmen olan Antun Hangi'yi hem yönlendirir hem de ekonomik olarak destekler. Antun Hangi (1866-1909) liseyi bitirdikten sonra 1887'de Zagreb Devlet Okulu'na girer. 1890'da Bosna'ya giderek öğretmen olur. Maglay, Livno, Banya Luka, Bihaç ve Sarayova'da öğretmenlik yapar. Bu arada Hırvat Millet Ocağı'nın yönlendirmeleriyle Müslümanların hayatını, âdetlerini araştırmaya girişir; Müslüman halk şairlerinin şiirlerini toplar. Derlemeleri, "Bosna-

ve sakin bir şekilde kabul ettiklerini, her şey gibi ölümün de Allah'ın takdiri olduğuna sağlam inançları olduğunu, Müslümanların ağır ve uzun süren hastalık dönemlerini ölümün habercisi olarak değerlendirdiklerini ve ona göre ölüme hazırlık yaptıklarını belirtir.

Ölümün algılanışı ve ölüm öncesi inanışlar

Kaynak kişilerimizden edindiğimiz bilgilere ve izlenimlerimize göre, Tuzla ve çevresi Müslümanları, İslâm inancı çerçevesinde ölümün Allah'ın bir takdiri olduğuna ve Kur'ân-ı Kerim'in de bu hakikati değişik sûrelerinde dile getirdiğine inanmakta ve kaçınılmaz olan bu sona karşı tedbirli olmaya, gerekli hazırlıkları yapmaya gayret etmektedirler. Şüphesiz, kaynak kişilerimizin belli bir yaşın üzerinde olması, kendilerini ölüme yakın hissetmeleri dolayısıyla böylesi bir tespitte bulunduğumuzu da belirtelim. Bilinen bir gerçektir ki insanlar yaşlandıkça din duyguları yoğunlaşır ve inançları doğrultusunda ahirete hazırlanmaya başlarlar. Anadolu'da olduğu gibi, Tuzla ve çevresinde de bu hazırlık sürecinde daha bir olgunluk göze çarpmakta, her olay ve görüngü daha dikkatli değerlendirilmektedir. Bölge Müslümanlarının Anadolu insanıyla büyük ölçüde benzeşen inanç ve uygulamaları dikkat çekmektedir. Kişinin yaşlılık veya hastalıktan dolayı fizyolojisindeki ve dolayısıyla psikolojisindeki değişiklikler, görülen rüyalar, çevredeki hayvanların alışılmışın dışındaki davranışlarından çıkarılan anlamlar ölüm belirtisi olarak değerlendirilmektedir.

Yaşanılan süreçte Tuzla ve çevresi Müslümanları ölüm zamanının belirtisi olarak hayvanların davranışlarını gözler ve bu davranışlardan birtakım çıkarımlarda bulunurlar. Mesela, geceleyin evin avlusunda veya kapısı önünde köpek uluyorsa, evin köpeği ezan okunurken uluyorsa, kargalar sürü halinde uçuşarak ötüyorlarsa, evin yakınında veya çatısında baykuş (hacı kuşu) öterse, bu, o evde bir ölüm olacağına işaret olarak değerlendirilir (K1, K3, K10). Doboy'da hacı kuşunun ötmesi, köpeğin uluması, kargaların ötmesi karşısında oluşabilecek olumsuzluğu (ölümü) önlemek amacıyla bu hayvanlara “*Git başını ye*”, “*Git derdinle beraber*” gibi sözler söylenir (K3).

Çocukların kapı eşiğine oturması, evde birinin öleceğine sebebiyet verici bir hareket olarak değerlendirilir ve kapı eşiğine herhangi bir çocuğun oturduğu görüldüğünde hemen çocuk kaldırılır, bir daha oturmaması yönünde ikaz edilir (K13, K14). Bunun nedeni konusunda kaynak kişiler herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Ancak eski Türk inançlarına göre, şerir ruhların “en çok toplandıkları yerlerden biri de kapıların eşikleridir” (Oğuz 1980:707), dolayısıyla bu ruhlar rahatsız edilirse onların şerlerine maruz kalınacağından kapı eşiklerine oturmak sakıncalı olacaktır.

Sıradan, her zaman oluşagelen olayların, durumların insanları tedirgin ettiği, hatta korkuttuğu bir gerçektir. Alışılmışın dışındaki varlıklar, gelişmeler, hareketler, görülen rüyalar yadırganmakta; varlığın, oluşumun veya hareketin şekline, rengine, niteliğine

Hersek'te Yaşayan Muhammedilerin Hayat ve Âdetleri” adıyla 1899'da Mostar'da yayınlanan Osvit adlı derginin “Toplum ve Bilim'den” sütununda 29 Kasım 1899-5 Aralık 1900 tarihleri arasında yayınlanır. Yayınlanan bu metinler, 1900 yılında Mostar'da kitap olarak yayınlanır. Kitap, 1906'da yeni eklemelerle, düzeltmelerle ve fotoğraf ve sanat eserlerinin reproduksiyonlarıyla süslenerek “Bosna-Hersek'teki Müslümanların Hayat ve Âdetleri” adıyla Sarayova'da yayınlanır. 1907'de de Sarayova'da Alıncaya tercüme edilerek yayınlanır (Buradaki bilgiler, Radmila Kaymakoviç'in A. Hangi'nin kitabına yazdığı girişten alınmıştır. Daha geniş bilgi için: Hangi 1990:7-8).

uygun benzetmelerle çeşitli anlamlar verilmektedir. Bu anlam verme ve değerlendirme, tabiatı gereği ölümden korkan insanın gösterdiği olağan bir tepkidir. Gündelik hayatta her zaman görülmeyen bir kuş olan baykuşun evin yakınında veya çatısında görülmesi, horozun vakitsiz ötmesi ve benzer durumlar, insanları ürktüren, korkutan durumlar olarak insanlarca olağanüstü olaylar ve durumlar olarak yorumlanarak bu yönde inançlar ve uygulamalar geliştirilmiştir.

Tuzla bölgesinde, kişi yaşlı veya hasta ise ve ölüm belirtileri gösteriyorsa, öleceği anlaşılırsa başucunda Yasin okunur. Hasta, başı kaldırıldığında yüzü kibleye gelecek şekilde, hafif sağa döndürülerek yatırılır ve yanında yüksek sesle salâvat getirilerek onun da salâvat getirmesi sağlanır. Hastaya bu şekilde salâvatın hatırlatılmasına “telkin” adı verilir. Her gelen ziyaretçi, geçmişte olduğu gibi günümüzde de hasta ile helâlleşir. Bu helâlleşmeden sonra ziyaretçiye kahve ikram edilir ve ziyaretçi kahveyi içtikten sonra müsaade ister ve gider. Bu ziyaretler hasta ölene veya iyileşene kadar devam eder. Hastanın yanında daima çok insan olur. Bunlar en yakınlarıdır. Sürekli dua ederler, salâvat getirirler. Yasin ve başka duaları okurlar. Hasta, kadın ise, hocaların hanımları ve hacca gitmiş kadınlar gelip dua ederler (K12). Hacılar, hocalar, kimi zaman da komşulardan Kur’ân okumayı bilenler gelerek hasta için Kur’ân okuyup dua ederler. Ailenin ekonomik durumu iyi ise, pek çok hocayı Kur’ân okuması ve dua etmesi için davet edebilir. Ev sahibi bu hocalara para veya hediye verir (K10). Buradaki amaç, kişinin imanlı şekilde vefat etmesinin sağlanmasıdır.

Hasta erkekse, karısı ve kızları başka bir odada kalır; ancak hasta kişi çağırırsa gelirler. Odada yabancı erkekler var ise, kadın ve kızlar, bu erkeklerin odadan çıkması hâlinde odaya girerler. Hastanın durumu ağır ve ölüm yaklaşmış ise misafirler, hastanın yakınlarıyla vedalaşması için odayı boşaltırlar (K3).

Kişinin hastalığı uzun sürmüş ve ölüm kendisini hissettirmişse, öbür dünyaya hazırlık yapması gerekir (K1, K3, K12). Bu hususta A. Hangi, (1990:195) geçmişte neler yapıldığını şöyle anlatır: Eve kadı ve kâtipi davet edilir. Kâtip, kişinin vasiyetini yazar, kadı da bu vasiyeti mühürleyerek tasdik eder. Kadı ve kâtip olduğu için şahit gerekmez. Kişi, “Eğer ölürsem, dediğim gibi olsun. İyileşirsem mallarım olduğu gibi kalsın.” der. Sadece hasta olanlar değil, belli bir yaşa gelmiş çoğu kişi, ölümün ne zaman geleceği belli olmadığı için vasiyetini hazırlar. Vasiyet hazırlanırken kişinin karısı veya kızları odada bulunmaz. Vasiyetnamede kişinin alacakları veya borçları, yapılmasını istediği hayırlar, gayr-ı menkul mallarının taksimi veya bağıışı, vb. yer alır. Ölen kişi kadın ise, o da vasiyetname bırakmış olabilir ve malını, mülkünü istediği gibi kullanabilir. Eğer malı, mülkü yoksa, kocası onun için gerekli hayırlarda bulunabilir. Bu vasiyet geleneği bugün de devam etmekte, ancak vasiyetin onaylanması için herhangi bir resmiyete gerek duyulmamaktadır. Kişi sözlü veya yazılı olarak vasiyetini aile fertlerine bildirmektedir (K3).

Ölüm

Ölüm gerçekleştiğinde ölen kişinin gözleri kapatılır. Ölü, düz bir yere yatırılır. Ayağında çorap varsa çıkarılır ve ayak başparmakları yan yana getirilerek bir bezle bağlanır. Çenesinin atından geçirilen bir bez başının üzerinde bağlanarak ölü'nün ağzı kapatılır. Kolları iki yanına indirilir ve hafifçe sağına, kibleye döndürülüp üzeri çarşaf, vb. bir örtü

ile örtülür. Böyle yapılmasının nedeni, ölen kişinin cesedinin bir süre sonra katılaştıkça olmasıdır. Düzgün katılaştıkça cesed, rahatlıkla kefenlenip tabuta konulacak ve defnedilecektir. Ölen kişinin karnı üzerine bıçak, makas, vb. madenî bir eşya konur; ki böylelikle cesedin şişmesi önlenecektir.

Günümüzde ölen kişi şehirde daha çok hastane morgunda, köylerde ise evde veya yıkama aracının soğutma bölümünde bekletilmektedir. Evde bekletilen cenaze bazı yerlerde ayrı bir odada bekletilir. Bazı yerlerde ise, yanında mutlaka birileri bulunur. Ölen kişi henüz yıkanmadığı, abdestsiz olduğu için genellikle başka bir odada Kur'ân okunur (K3, K5, K10). Allah'ın sevgili kulları, ölen kişinin yüzünden onun Allah'ın merhametinde olup olmadığını anlayabilir (K10).

Ölüm gerçekleştiğinde bir kabin içine un veya mısır konulup içine mum dikilerek yakılır, ölünün başucuna konur. Bu işlemlerden sonra akrabalara, yakınlarla ve komşulara ölüm haber verilir (K3). Evdeki yemekler ve sular dökülür, evdeki aynaların üzeri örtülür. Ölü evden çıkarılınca mum söndürülüp bir fakire verilir. Ölü evde olduğu sürede hiçbir yer temizlenmez, süpürülmez. Süpürüldüğü takdirde ölümün devam edeceğine, ailenin süpürüleceğine, yok olacağına inanılır (K9).

Bazı yerlerde ölü yatarken bir kabin içine un, kepek ve tuz konulur ve ölünün eliyle bunlar karıştırılarak ineğe verilir. Bu karışımı yiyen ineğin sütünün bollaşacağına inanılır (K3). Cenazenin bulunduğu eve ve ölünün yanına âdet dönemindeki ve lohusa kadınların, kırkı çıkmamış bebeklerin girmesine izin verilmez. Cenazenin kırkının çocuğu basacağına inanılır. Yine hamile hanımların ölüyü görmeleri iyi sayılmaz. Eğer ölen kişi, hamile kadının çok yakını ise ve görmek için ısrar ediyorsa, “*çocuk sakat olmasın*” diye ölünün kefeninden bir parça bez hamile kadının serçe parmağına bağlandıktan sonra ölü gösterilir (K3).

Evde kedi varsa dışarı çıkarılır. Ölünün hortlayacağına inanıldığından ölünün üzerinden kedinin geçmesi veya atlaması iyi karşılanmaz (K3). Ölü evden götürüldükten sonra ev tütsülenir. Tütsülemeyle evdeki şerir ruhlar ve varlıklar kaçırılacaktır (K7).

Tuzla Müslümanları, ölümü küçük yerlerde salâ ile haber verirler. Gözlemlerimize göre ölümü şehir, ilçe ve kasaba merkezlerinde hem salâ ile hem de gazetede ölüm ilanı ile haber verirler. Ayrıca günümüzde duvarlara, ağaç gövdelerine, halkın kolay görebileceği yerlere ölen kişinin resminin de olduğu ilan kağıtları asılarak da ölüm haber verilmektedir.

Mahallede birisi vefat ettiğinde akrabalar, komşular (özellikle de kadınlar) ölü evine giderler. Mezarı kazmak üzere dört kişi mezarlığa gider. Bu kişiler ölen kişinin akrabaları, yakınları veya komşuları olabilir. Bunlara kaburcu (kabirci) adı verilir ve kendilerine ölen kişinin ailesi para öder. Bazı yerlerde ise kaburcular para almazlar. Kabri kazmaya gitmeden önce ölünün boyu “ulçiya” (ölçü) adı verilen bir çubukla veya iple ölçülür; mezar da bu ölçüye göre kazılır. Ölü gömülürken bu ulçiya da yan tahtalarının yanına konulur (K3).

Ölen kişinin vasiyeti yerine getirilir. Vasiyette genellikle belli bir miktar para veya

* Kaynak kişi Edhema Mulabdiç, bu cümleyi “*Çocuk yumuşak olmasın*” şeklinde söylemiş, “yumuşak”tan ne kastettiği sorulduğunda, “Erkek olarak doğan çocuk, kız gibi davranır, erkek gibi olmaz ise, Müslümanlar arasında “yumuşak” sözüyle adlandırılır.” demiştir.

mülk vasiyet edilmiştir. Bu para, vasiyette ölümü salâ ile haber verecek müezzine, ölen kişiye dua etmesi için imama, yıkanmasını, kefenlenmesini ve defnedilmesini sağlayacak imamlara bırakılmıştır. Ayrıca mezarının yapılması için de para ayrılmıştır. Genellikle yaşlılar sağlıklarında gerekli parayı ve yapılması gerekenleri yakınlarına haber verir veya birisini (kardeşini, oğlunu, kızını veya başka bir yakınını) bu işleri yapması yönünde görevlendirir (K5, K11, K12).

Ölen kişi hemen defnedilmez; genel olarak öldüğü günün ertesinde defnedilir. Mevsimin yaz veya kış oluşuna göre bu değişebilir; zira yaz günü ölünün şişmesi, kokması söz konusu olduğundan vakit geçirilmeden defnedilebilir (K1, K2, K3, vd).

Geçmişte, kişi öldüğü zaman, en büyük oğlu veya kardeşi, rahmetlinin vasiyetinde bıraktığı iskat parasını bir keseye koyarak, bohçaya sararak hocaya teslim eder. Eğer yalnız bir hoca varsa, ölünün sağ tarafına, hocaya parayı veren oğul veya kardeş ise sol tarafa oturur. Birden fazla hoca varsa, biri ölünün sağına, diğeri de soluna oturur. Dua ederek sağdaki hoca para kesesini ölünün üzerinden soldaki hocaya, o da aynı şekilde dua ederek sağdaki hocaya atar. Dua bittikten sonra paranın bir kısmı hocalara, softalara bir kısmı da fakirlere verilir. Softalar, ölen kişinin sağlığında kılamadığı namazlar, veremediği zekatlar ve başkaca yerine getiremediği ibadetler için Allah'tan onu affetmesi için Yasin ve Fatiha okurlar (Hangi 1990:202).

Ölü evinin penceresinin önüne bir kap içinde su, un, börek veya tereyağı konulur ve bu kırk gün boyunca orada kalır (K3). Bazı yerlerde pencerenin önüne bir kaba un ve yanına da bir bardak su konulur (K16) Bu, ölen kişinin ruhu eve geri geldiğinde içmesi veya yemesi içindir. Bazı insanlar mezarın üzerine veya yanına da su dolu bir kap koyabilirler (K3). Ölen kişinin ruhunun hemen evi terketmeyeceğine, kendisi için ağlayan aile üyelerine baktığına inanılır (K13). Bu konuda başka bir inanç da ölen kişinin ruhunun kırk gün boyunca evini ziyaret edeceği, kendisi için ağlanıp ağlanmadığını veya neler yapıldığını görmek isteyeceği yönündedir. Bu sebeple evde kırk gün boyunca ışık yakılır. Ölümün gerçekleşmesiyle başlayan bu dönem hususunda J. P. Roux, "Ölüm, bireyi grubuna bağlayan bağların aniden kopmasına yol açmaktadır. Ölünün, artık ait olduğu sosyal grubunda yer almadığı ve ruhlar grubuna da henüz dâhil olmadığı tehlikeli, kritik bir dönemin başlangıcını oluşturur." (1999:105) demektedir. Dolayısıyla pencerenin önüne un, su, vb.'nin konması, kırk gün boyunca ışığın yanması gibi uygulamalar, Roux'nun kritik dönem olarak adlandırıldığı ve ölen kişinin ruhundan çekinildiği, korkulduğu dönemi atlatmak için yapılan uygulamalardır.

Defin hazırlıkları ve defin

Ölü defnedilmeden önce varsa bütün borçlarının ödenmesi gerekir; çünkü borçlu olarak ölünün defnedilmesi büyük günahdır (K2, K3).

İslâmiyet, nasıl insanlar sağken temiz olmalarını emrediyorsa, ölünün de temiz defnedilmesini emreder. Bu sebeple köylerde avlunun bir köşesine tenişir tahtası konur; etrafı kilimlerle veya çarşafarla örtülür. Ölen kişi bir çarşafa konularak tenişire getirilerek yıkanır. Naaş genellikle üç kere sabunlanarak yıkanır. Bu işi genellikle hocalar yapar. Eğer ölen kadın ise, yıkama işi hocaların hanımları veya bu işi yapan kadınlarca uygula-

nır. Şehir merkezlerinde veya merkeze yakın yerlerde ölü, gasilhanelerde yıkanmaktadır. Hoca, ölüyü yıkadıktan sonra ölüye abdest aldırır (K5).

Eskiden bazı yerlerde tenişir tahtasının yanına bir direk dikilirdi. Bu direğe ölen erkek ise kavuğu, sarığı, bekâr erkek ise fesi konulur, kadın veya kız ise direğe bir şey konmazdı (Hangi 1990:205). Eskiden bekar erkekler saçlarını örerlerdi ve eğer böyle bir genç ölmüşse hoca, gencin örülü saç örgüsünü kestikten sonra yıkartı (Hangi 1990:208). Şimdi ise, böyle bir durum söz konusu değildir.

Ölü, tenişir tahtası üzerinde yıkanır. Tahtanın ortasında ise, suyun akması için bir delik vardır. Hoca, kefenleme yaparken ölenin avuçlarına, alınına, burnuna, dizlerine ve ayak parmaklarına pamuk koyar. Yani insan namaz kılarken yere dokunan yerlerine pamuk konulur. Sonra, ölüye içine kokulu reçine konulan zenzem serper. Bu reçine Kâbe'den getirilir. Daha sonra kefen sarılıp baş ve ayaklardan düğümlenir (K4, K7, K10)

Ölü yıkanıp kefenlenirken yakınları evin içerisindeyler. Ölünün yanında hocalar, uzak akrabalar veya komşular bulunur. Kefen, beyaz bezden olur. Başka renkte de olsa günah değildir; ama geleneğe uygun olarak beyaz renkte olur. Erkeğin kefeni gömlek, eteklik ve sargı olmak üzere üç parça; kadının kefeni ise gömlek, eteklik, sargı, baş örtüsü ve göğüs örtüsü olmak üzere beş parçadır. Ölü kefenlendikten sonra, geçmişte olduğu gibi (Hangi 1990:207) günümüzde de ailesi onun üzerine gömlek, havlu veya çevirme adı verilen sırma işlemeli bez örtü koyar. Bazı aileler bohçalık bez de koyabilir. Zengin aileler bunlardan başka mavi veya yeşil çuha da koyabilir. Bunlar cenaze namazını kıldırarak ve ölünün defin merasimini yönetecek hocaya hediye eder. Eğer birden fazla hoca varsa, aile hocaların her birine aynı hediyeleri verir (K4)

Ölü yıkanırken cenaze için gelenlere definden sonra verilecek yemek için bazı yerlerde koyun kesilir. Koyun kesildikten, ölü de kefenlendikten sonra ölü tabuta konularak evden çıkarılır. Ölen kadınsa, yıkanıp kefenlendikten sonra kesilen koyunu onun üzerinden taşırlar, evin hayvanlarını kapının önünde toplayarak ölüyü onların arasından geçirirler. Böyle yapmakla evin bereketi artacak, hayvanlar ölmeyecek ve sayıları artacaktır (K9). Cenazenin namazı kılınıp defnedildikten sonra cenazeye katılanlar ölü evine dönerek hazırlanan yemeğe katılırlar. Diğer yandan ölü evine akrabalar, komşular yasta olan ailenin yemek yapamayacağını düşünerek yemek getirdikleri gibi şeker, kahve, lokum gibi ikramlıklar da getirirler (K6) Ölen kişinin yakınları yas işareti olarak herhangi bir renkte giysi giymezler. Ancak şimdilerde bazı yerlerde bayanlar yas işareti olarak beyaz örtü örtünmektedirler (K11)

Ölü kefenlendikten sonra tabuta veya dört kenarı tahtalarla çevrilmiş sala konulur. Genellikle köylerde tabut bulunmadığı zaman kefenlenmiş ölü, halıya veya kilime sarılarak sala konulur. Ölü kefenlenip tabuta konulduktan ve tabutun üstüne “çaburtiya” adı verilen ve üzerinde “*Lâ İlâhe İllallah*” yazılı yeşil veya siyah bez örtülerek evden çıkartılır (K3).

Şehir, ilçe veya kasaba merkezlerinde mezarlığa cenaze arabasıyla taşınan cenaze, köylerde genellikle omuzlarda taşınır. Ölen kişi erkekse tabutunun üzerine ceket, kadın ise yazması, başörtüsü örtülür. Definden sonra bu ceket veya yazma ihtiyaç sahiplerine verilebildiği gibi camiye de bağışlanabilir (K3).

Cenaze götürülürken imamın arkasına bakmaması gerekir. Eğer dönüp de bakarsa ölümlerin devam edeceğine inanılır. Cenaze evden çıkarılıp götürülürken arkasından bardak, sürahi veya camdan bir eşya kırılır; böylece evdeki bütün kötülüklerin son bulacağına inanılır. Cenazenin arkasından fazla ağlanmaması gerekir. Çünkü akan gözyaşlarının ölen kişiyi gözyaşları içinde bırakacağına inanılır (K2). Cenaze taşınırken cemaatte bulunanlar tabutu taşımaya özellikle gayret ederler. Götürülmekte olan cenazenin önünden geçilmez. Cenaze evine gelenlerin ayakkabıları düzeltilmez, yönleri çevrilmez; gelenler nasıl çıkarmışlarsa öylece bırakılır. Eskiden cenazeye gelen imamlar takkeli ve cüppeli olurlardı. Şimdi de cenazeye gelenler başlarına takke giyerler. (K3).

Cenaze, genellikle cami önündeki “meytaş” (musalla taşı) üzerine konulur ve cenaze namazı vakit namazının arkasından kılınır. Ayrıca her mezarlığın girişinde de bu meytaş bulunur ve bazen cenaze namazı mezarlığın girişinde kılınır. Duruma göre camii önünde veya mezarlık girişinde cenaze namazı kılınabilir. İmam ve cenaze namazına gelenler cenaze taşının önüne saf olurlar. İmam sesli olarak “*Allâh için namaza, meyyit için duâya, er kişi/hâtun kişi niyetine Allahu Ekber*” diyerek namaza başlar. Cemaat de imamın arkasından “*Allâh için namaza, meyyit için duâya, er kişi/hâtun kişi niyetine uydum hazır olan imama*” diye içinden niyet edip tekbir alır. Tekbir alınırken eller kulaklara kadar kaldırılıp göbek altında bağlanır, Sübhâneke okunur. Bundan sonra eller kaldırılmadan ikinci tekbir alınır. Bu tekbirleri imam sesli, cemâat ise içinden alır. “*Allâhumme sallı ve Allâhumme bârik*” okunur. Sonra üçüncü tekbir alınır ve cenaze duâsı okunur. Cenaze duâsını bilmeyenler Kunut duâsını veya Fâtiha okurlar. Daha sonra dördüncü tekbir alınır, eller yan tarafa bırakılıp selâm verilerek namaz bitirilir. Cenaze namazından sonra Fatiha okunur ve imam, hazır olan cemaate üç defa “*Rahmetliyi nasıl bilirsiniz?*” diye sorar. Cemaat de “*İyi biliriz*” diye cevap verir. Sonra “*Hakkınızı helâl ediyor musunuz?*” diye yine üç kere sorar. Onlar da “*Helâl olsun*” diye cevap verirler. İmam, bir defa daha Fatiha okumaları için “*El-Fatiha*” der; Fatiha’nın okunmasıyla cenaze namazı biter. Namaza ve cenazenin defnedilmesine ne kadar çok insan katılmışsa, ölen kişinin o oranda sevildiğine, saygınlığına hükmedilir. Kırk kişinin helâllik verdiği kişinin cennete gireceğine inanılır (K10).

Eskiden ölen kişi, evden veya gasilhaneden camiye veya mezarlığa kadar omuzlarda götürülürdü. Cenazeye katılanlar önce cenazenin soluna vararak sol omuzlarıyla, ardından da cenazenin sağına geçerek sağ omuzlarıyla cenazeyi taşırlar. Köylerde hâlâ böyle yapılsa da kasabalarda ve şehirde cenaze arabası kullanılmaktadır (K3, K10).

Mezar derinliği, bir insanın göbeğinin biraz üstüne kadar derinlikte olur. Mezar derinliği bazı yerlerde kadınlarda göğüs hizasına, erkeklerde ise göbek hizasına kadar olur. Bunun sebebi, kadının ve erkeğin namazda ellerini bağladıkları yerlerin farklı oluşudur. Mezarın dibinde kibleye bakan tarafta bir insanın sığabileceği kadar bir oyuk açılır. Bu oyuğa “lahd” adı verilir. Lahde sağ kolunun üzerine konulan ölünün sırt üstü yatmaması için sırtına toprak konulur. Sonra da kefenin başı ve ayağındaki bağlar çözülür. Ölü toprağa yerleştirildikten sonra bir ucu mezarın dibine, öbür ucu da mezar duvarına gelecek şekilde yaslanarak üzerine toprak atılır. Böylece toprak, ölünün üzerine gelmez. Eskiden meyyit mezara indirildiğinde mutlaka “ahd name”^{*} duası da mezara konulurdu. İmam,

4 Ahidname Duası: “*Allahumme fatıras semavati ve’l ardı alimel gaybi veş şehadeti. Allahumme inniy*

Arapça olarak ahd nameyi yazar; yan tahtalar konmadan önce meyyitin başının üzerine koyar ve mezar toprak atılarak kapatılır. Bazı aileler bugün de bunu yapıyorlar; ama çok azı ahd nameyi biliyor (K3, K10).

Ölü, mezara konduğunda üzerine toprak atılırken kürek elden ele geçmez. Toprak atan kişi küreği yere bırakır, bir diğer kişi küreği yerden alarak toprak atar. Bu sebeple “*Küreği ver*” denmeyip “*Küreği at*” denir. Mezara toprak atılmaya başladığında imam, Kur’ân okumaya başlar. Böylelikle Şeytân’ın mezara girmesi önlenir, zira Kur’ân okunan yere Şeytân gelemmez. Mezara vakit geçirilmeden toprak atılır. Şeytan mezara girerse sorguda ölen kişinin dili tutulur, cevap veremez. Eskiden meyyit defnedilirken mezarın dört köşesinde dört imam Mülk sûresini okurlardı. Şimdi de hoca Kur’ân’dan kısa sûreler okur, cemaati duaya davet eder, hep birlikte dua edildikten sonra cemaat mezardan uzaklaşır. Eskiden mezar kapatıldıktan sonra imam, mezara alt taraftan başlayarak su dökerdi. Şimdi bunu ölünün yakınları yapar (K3, K10, K14).

Cenazenin defninden sonra katılanlar mezardan kırk adım uzaklaşınca sualci melekler Münkir ve Nekir gelerek ölen kişiyi sorguya çekerler. Sualciler geldiğinde toprak titrer, ölen kişi sorulara cevap verip veremeyeceği endişesiyle korkudan titrer. Bunun için hoca mezarın başında kalır; ölen şahsa sorgucu meleklerle kolay cevap verebilmesi için üç kere annesinin adını söyleyerek “*Ey falanın oğlu/kızı falan, dünyadayken mensup olduğun dinini, Allahın birliğini ve Hz. Muhammed (s.a.v)’in O’nun peygamberi olduğunu hatırla. Sorgucu melaikeler, ‘Rabbim kim, dinin ne, nebîn kim, kitabın ne?’ dediklerinde, ‘Rabbim Allah, dinim İslâm, nebîm Muhammed, kitabım Kur’an’de*” diyerek ölüye tal-kımı vermiş olur (K10).

Mezardan dönülürken aynı yoldan dönülmez. Aynı yoldan döndüğü takdirde ölümlerin devam edeceğine inanılır. Çünkü, ölünün ruhu gidenlerin arkasından tekrar eve dönebilir. “Ölü ruhunun dirileri izleyememesi için, mezarlıktan dönüştü, gidiştekinden başka bir yol kullanılır” (Eliade 1999:239).

Ölen kişinin yakınları, mezardan bir avuç toprak alıp yanlarında taşırlarsa, acılarının hafifleyeceğine, ölen kişiyi akıllarına getirmeyeceklerine inanılır (K3, K6).

Eskiden cenazenin defninden sonra eve dönen hoca ve softalara ev sahibi para, somun, simit verirdi. Ayrıca, cenazeye gelenlerin ekonomik durumlarına bakmaksızın onlara sadaka verilirdi. Şimdi de kısmen böyle yapanlar vardır. Cenaze defnedildikten sonra, ölenin ailesi, yakınları helva yaparlar ve pide ile birlikte dağıtırlar (K1, K2, K3, vd.).

Taze mezarın başına geçici olarak ölenin adı, doğum ve ölüm tarihi, baba adı ve memleketinin yazılı olduğu “başluk” (başlık) adı verilen başı yuvarlak, alt tarafına doğru

a’hedu ileyke fi hazihil hayatiddünya inneke entellehu la ilahe ente vahdeke la şerike lek. ve enne muhammeden abduke ve resülük. fe la tekilniy ila nefsi tarfete aynin fe inneke in tekilni ila nefsi darfete aynin tükaribni mineşşerri ve tubaidni minel hayr. ve inni la esiku illa birahmetike fec’al rahmeteke li ahda. inneke tufiniyi yevmel kıyameh. inneke la tuhlifül miad. (Ey semâvâti ve yeri yaratan, gayb ve şehadet âlemlerini bilen Allah’ım! Ey Allah’ım! Bu dünya hayatında senden başka bir ilah olmadığına ahdediyorum. Sen birsin ve ortağın da yoktur. Muhammed (s.a.v.) senin kulun ve Rasûlün’dür. Beni, hiçbir halde nefsimle başbaşa bırakma, Allah’ım! Eğer beni nefsimle bırakırsan, şerre yaklaşırım ve hayırdan uzaklaşıyorum. Ben hiçbir şeyime güvenmiyorum. Ancak Senin yüce rahmetine güveniyorum. Seninle ahdediyorum! Şüphesiz ki Sen va’dinden dönmezsin.” <http://www.kunfeyekun.org/forum/ki/ahidname-duasi-okunusu-anlami.28472/> 30.10.2014

sivrileşen bir tahta konulur. Yine ayak ucuna da üzerinde herhangi bir yazı bulunmayan bir tahta konulur. Kırk gün, altı ay veya bir sene sonra ise mezarın nişan taşları yapılır. Bunlar yapılırken imam da çağrılır ve ölen kişinin ailesi, o akşam imam, aile yakınları ve komşulardan meydana gelen davetlilere yemek verir (K1, K2, K3; vd.). Yenilen yemeklerin ölen kişinin canı için (onun da öteki dünyada yemesi için) yenildiğine inanılır (K13, K16).

Her Müslümanın mezarında baş tarafta büyük, ayak tarafında da küçük olmak üzere iki nişan bulunur. Büyük nişanın ön yüzüne “Türk harfleri” ile ölen kişinin adı, babasının adı, ölüm tarihi yazılır. Mezarların baş tarafındaki nişanlar erkek ve kadın için farklıdır. Geçmişte erkeklerin nişanlarının üst tarafı sarıklı veya fesli bir baş şeklinde yapılırdı. Eğer ölen kişi asker ise, baş nişan üzerine kılıç da resmedilmiş olabilir. Kadın nişanları, yukarısı sivri, aşağıya doğru geniş ve kalın şekildedir. Bazı erkek nişanları üzerinde birkaç mısralık şiirlere rastlanabilir; (Hangi 1990:197) ki bunlar, çocuklukla ölenin ağzından söylenmiş sözler olarak yazılır. Burada, özellikle sosyalist dönemde mezar taşlarındaki değişimi belirtmemiz gerekir. Kaynak kişilerin ifadelerinden öğrendiğimize göre, yönetimin baskılarından çekinen Müslümanlar, Hıristiyanların mezar taşları gibi, düz, üzerinde ölen kişinin resmi de bulunan mezar taşları kullanmışlardır; ancak günümüzde Tuzla Müslümanları, ilgili kuruma (Bosna Hersek İslam Birliği)* başvurarak bu türden mezar taşlarının İslâmî usulde yapılmış mezar taşlarıyla değiştirilmesi yönünde izin talep etmektedirler (K3, K8, K10, K17).

Birçok köyde bayramdan önceki gün mezarlık ziyaret edilir ve nişan taşlarının başları boyanır. Özellikle ekonomik durumu iyi olanlar, mezarlarının taş türbe şeklinde inşa edilmesini vasiyet edebilirler (K3, K10, K16).

Eskiden mezarlıklar camilerin, tekkelerin, hatta bazen evlerin yakınlarına kurulurdu. Şimdi ise, şehrin gelişmesine engel teşkil ettiği söylenen mezarlıklar kaldırılmakta ve şehir dışında mezarlıklar kurulmaktadır (K10, K14).

Hangi'nin (1990:198) bilgilerine göre, zengin insanlar sağlıklarında veya ölmeleri hâlinde verilmek üzere vasiyetlerinde vakıflara, yardım kuruluşlarına para bağışlarlar. Bu paralar, camilerin bakım ve onarımında kullanıldığı gibi, paraların getirisi olan faiz, camii hizmetçilerinin, müezzinlerin maaşları için kullanılır. Kimi zaman da bu para yeni bir caminin inşası için veya camiye mum almada kullanılır. Mumlukların üzerine ölen kişinin adı yazdırılır. Bunun sebebi hayrı yapan kişi için dua edilmesinin istenmesidir. Bu mumlar Receb, Şaban ve Ramazan ayı boyunca üç ay ve Mevlit günlerinde, Cuma gecelerinde ve bazen de Pazartesi günleri yakılır. Fakirler de camiye mum parası veya mum verebilir ve bayram günlerinde yakılmasını isteyebilirler. Ölen kişinin ailesi zengin ise, fakirlere de para verir. Bu kişiler, ölümün gerçekleşmesinden sonra geçen ve “kırklık” denilen kırk gün boyunca ölen kişi için dua ederler. Bunun adı “ıskat” veya “sadaka”dır. Günümüzde de camilere benzer yardımlar yapılır (K3, K5, K12).

İmanlı kişiler, ölen kimseye dua ederken onun ismini anar ve ona “rahmet” verirler. Alışılmış duadan sonra kişi, ayağa kalkarak ellerini önünde uzatıp avuç içlerine bakarak “Allah rahmet eylesin”, “Allah rahmetiyle seni affetsin” veya “Allah’ım sen ona cenneti ver, cennette devletlik (iyilik) ver” der ve avuçlarını alnından başlayarak yüzüne,

* Türkiye’deki Diyanet İşleri Başkanlığı benzeri işlevde ve görevdeki kurum.

çenesine sürerek göğsüne indirip “Helâl olsun sana”, “Af verilsin sana” diyerek “rahmet verme”yi tamamlar. Eskiden her caminin yanında camii mezarlığı veya haremi vardı. Müslümanın, camiden çıktığında mezarlara dönerek rahmet eylerdi (K2, K8, K9, K11). Şimdi ise, birçok cami onarıldı, çevresi düzenlendi; dolayısıyla harem veya mezarlık kalmadı, ancak bazı camilerin yanında hâlâ anıt değeri olan birkaç mezara rastlamak mümkündür

Başsağlığı/Taziye ve Mezarlık ziyaretleri

Başsağlığı, cenaze sahiplerine ölüm gününde veya üç gün içerisinde dilenir. İmam, mevtaya talkın verirken mezardan uzakta, mezarlığın girişinde, ölen kişinin yakınları yan yana sıralanarak dururlar. Mezarlıktan ayrılmakta olan cemaat, cenaze sahipleriyle helalleşir ve başsağlığı diler. Başsağlığı Türkçe sözlerle “*Baş sağ olsun*”/“*Dost sağ olsun*” şeklindedir. Bunun yanında “*Allah rahmet eylesin, Allah sabır versin, Allah ona cennet versin*” gibi sözler de söylenir. Son yıllarda görülen ve yaygınlaşan bir uygulama, cemaat mezarlıktan ayrılmadan yiyecek, içecek ikramıdır. İkram, genellikle taşınması ve ikramı kolay olan pide, lahmacun, ayran ve meyve suyu şeklindedir (K3, K10, K15).

Eve taziyeye gelen kişilere ev sahiplerince “*Bir daha buyurun*” denmez. Böyle denildiğinde evden bir başkasının daha öleceğine inanılır. Ölü evinde yedi gün Kur’ân okunur. Yedinci gün hoca, ölen kişinin ailesi, yakınları ve komşular toplanarak ölüye dua edilir. Çocuklara ikramda bulunulur (K2, K3, K10).

Ölen kişinin eşyaları genellikle evde tutulmaz, fakirlere dağıtılır veya eski olanlar veya ölen kişinin hastalığından dolayı kullanılması sakıncalı olanlar yakılır. Bazı eşyalar ise, ölenin ailesi veya yakınlarınca ölen kişiden bir hatıra olarak alınabilir (K10, K12).

Ölen kişinin ardından hatimler yapılır. Ayrıca son yıllarda ölünün yedisinde, kırkında, elli ikisinde veya yıldönümünde tevhid yapılmakta, kimi aileler mevlit okutmakta, yemek vermektedirler. Tevhid, toplu yapılan ibadettir. İmamın önderliğinde camide veya ölen kişinin evinde halka olup tevhide başlanır. Tevhidin başında ve sonunda Kur’ân ayetleri okunur. Daha sonra Allah’ın sıfatları, Hz. Peygamber’e salâvat, O’nun okuduğu dualar okunur ve zikredilir. Tevhidin sonunda imam dua eder, katılanlar da âmin diyerek kazanılan sevap tevhide yapılan kişiye hediye edilir. Günümüzde özellikle kadınlar arasında yaygın olarak tevhid yapılmaktadır. Tevhidden sonra katılanlara helva ve pide veya pasta, bisküvi, vb. yiyecekler ikram edilir (K10, K13, K17).

Mezarlık, bayramlarda arife günü veya bayram sabahı ziyaret edilir. Burada on bir İhlâs ile Fatiha okunarak Allah’tan ölen kişinin günahlarının affedilmesi dilenir. Diğer zamanlarda da mezarlık ziyaret edilebilir. Mezarlık ziyaretinde mezarların üzerine basılmaz, oturulmaz; mezarın üzerindeki otlar yolunmaz. Mezarlığın önünden geçerken ölenlere “*Es selâmu ehl-i kubur*” selam verilir ve sanki onlar selam alıyormuş gibi “*Es selâmu ehl-i dünyaya*” denilir. Ardından Fatiha okunur (K3, K10, K17).

Sonuç

1463 yılından itibaren Müslüman Türklerle ve dolayısıyla İslâmiyet ile tanışan Boşnaklar, eski inançlarıyla büyük paralellikler taşıyan İslâmiyet’i çabuk ve geniş kitleler

hâlinde benimsemiş bir toplumdur. Boşnaklar, 1463'ten beri Türk-İslâm gelenekleri ve hayat tarzıyla hayatlarını devam ettirmektedirler. Elbette yaşanan süreçte, birçok farklı ekonomik, siyasî, toplumsal ve kültürel etki söz konusudur ve bundan da Boşnakların etkilenmediği söylenemez; ancak edindiğimiz bilgi ve gözlemlere göre, ölümle ilgili inanç ve uygulamaları hususunda oldukça muhafazakar olduklarını söyleyebiliriz.

Kişi, ömrü boyunca her nasıl şekilde yaşarsa yaşasın, bilinçaltında içine doğduğu ailenin, dolayısıyla toplumun inançları ve uygulamaları yatar. Kişi yaşlanmaya, ölüm anına yaklaşılmaya başladığında da bu inanç ve uygulamalar kişinin ruh hâline yansıtmaya başlar. Yani, ölüm olgusu karşısında diğer bir çok farklı inançlara sahip toplumlarda olduğu gibi Müslümanlarda da büyük bir teslimiyet söz konusudur. Hayatın diğer geçiş eşiklerindeki çeşitlilikler, farklılıklar, yenilikler ölüm döneminde ortadan kalkar. Âdet ve uygulamalar ölüm olgusu karşısında sadeleşir, gelenekteki aslına döner. Tuzla ve çevresi Müslümanlarında ölüm karşısında İslâmiyet'in öngördüğü teslimiyet ve gereğinin yapılması hususunda muhafazakar bir tavır görülmektedir. Şüphesiz, inanç ve uygulamaların temelinde geçmişten taşınıp güncellenen eski inanç ve uygulamalarla, sonradan girilen Türk-İslâm medeniyeti çevresinden edinilmiş inanç ve uygulamaların bir sentezi söz konusudur. Bu açıdan bu inanç ve uygulamalar gelenekseldir ve toplumsal canlılığı ve dayanışmayı, birlikteliği sağlamada etkindirler. Çünkü ölüm, öncesi ve sonrasıyla bireysel değil toplumsal bir organizasyon çerçevesinde algılanarak gereği yerine getirilmektedir. Bu bağlamda Tuzla ve çevresindeki ölüm ve sonrasına ait inanç ve uygulamalar, kendine has mahalli özellikleri olmakla birlikte, Türk-İslâm kültüründeki ölümün algılanması ve sonrasındaki uygulamalarla da paralellikler arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Eliade, Mircea (1999), **Şamanizm**, İmge Yay., Ankara.
- Hangi, Antun (1990), **Život i Običaji Mušmana U Bosni i Hercegovini** (Bosna-Hersek'teki Müslümanların Hayat ve Âdetleri), Treće Izdanje (3.b), Sarajevo.
- İnan, Kenan (2002), "*Fatih Sultan Mehmed-İstanbul'un Fethi ve Etkileri*", **Türkler Ans.**, 9.c, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 279-311.
- Oğuz, Burhan (1980), **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri II**, Doğu-Batı Yay., İstanbul.
- Roux, Jean-Paul (1999), **Altay Türklerinde Ölüm**, Kabcacı Yay., İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- http://tr.wikipedia.org/wiki/II._Mehmed 5.12.2014
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bogomilizm> 6.12.2014
- http://www.kuranikerim.com/m_elmalili_index.htm 11.12.2014

KAYNAK KİŞİLER

- Paşime Şariç, Cazin 1941, ev hanımı. Derl. yapan: Belma Mustafiç, 30.11.2014, Cazin.
- Fatima Salihoviç, Lukavica/Jivinitse 1967, ev hanımı. Derl. yapan: Jasmina Salihoviç, 15.11.2014 Lukavats/Jivinitse.
- Edhema Mulabdiç, Doboy 1938, emekli hemşire. Derl. yapan: Zehra Seymenoviç, 9.11.2014, Doboy.
- Seniya Sulyiç, Tuzla 1930, ev hanımı. Derl. yapan: İsmet Grabovats, 25.11.2014, Şiçi.

- Şefika Muratoviç, Srebrenik 1944, ev hanımı. Derl. yapan: İrma Başıç, 20-24.11.2014
Şpionitsa.
- Fatima Kadriç, Grapska 1925, ev hanımı. Derl. yapan: Belma Kadriç, 22.11.2014 Grapska.
- Emin Klapiç, Priluk 1934, emekli. Ferida Klapiç, Bokaviçi 1938. Derl. yapan: Mayda Cuziç, 8-9. 9. 2014 Bokaviçi.
- Fatima Maliçeviç, Zenitsa 1934, emekli aşçı. Derl. yapan: Leyla Maliçeviç, 17.11.2014
Tuzla.
- Sulyo Fehriç, Tuzla 1950, emekli. Derl. yapan: Amna Maabreh, 20.11.2014 Tuzla.
- Aliya Feyziç, Gračanitsa 1932, emekli. Derl. yapan: Amina Feyziç-Emir Delibaşıç, 15.10.2014 Jivinitse.
- Remza Hrustanoviç, Biyelyina 1951, ev hanımı. Derl. yapan: Emina Meşiç, 15.11.2014
Biyelyina.
- Sadika Viliç, Tuzla 1952, ev hanımı. Derl. yapan: Anisa Viliç, 15.11.2014 Tinya/Srebrenik.
- Rukiya Beganoviç, Tuzla 1958, ev hanımı. Derl. yapan: Seniya Kuniç, 12.12.2014 Mramor.
- Fehriya Barakoviç, Puraçiç 1941, ev hanımı. Derl. yapan: Belma Ramadanoviç, 10.12.2014
Puraçiç.
- Hata Golaç, Gradaçaç 1948, ev hanımı. Derl. yapan: Senada Kukuruz, 10.12.2014 Gradaçaç.
- Meyra Muiyiç, Sladna 1939, emekli. Derl. yapan: Eldina Odabaşıç, 25.11.2014 Dubošnitsa/
Lukavats.
- Fatiya Muminoviç, Vrajiçi 1947, ev hanımı. Derl. yapan: Azra Livadiç, 13.12.2014 Tuzla.

Öz

Tuzla ve Çevresi Müslümanlarında Ölüm Âdetleri

Tuzla Kantonu, Bosna-Hersek'in on kantonundan birisidir ve başkenti Tuzla'dır. Tuzla şehri, Müslümanların, Katolik Hristiyanların, Ortodoks Hristiyanların, az sayıda Protestan Hristiyanların ve Yahudilerin yaşadığı bir şehirdir. Nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümandır. 15. yüzyıl sonlarından beri Müslümanlar, "Boşnak" olarak isimlendirilmekte ve inançları, âdet ve gelenekleri açısından Türklerle birçok yönden benzeşmektedir. 15. yüzyıldan günümüze kadar gelen Bosna-Hersek Müslümanlarının doğum, sünnet, evlenme ve ölüm âdetleri ve gelenekleri, birçok olumsuz etkene rağmen, günümüzde de Müslümanlık dairesinde devam etmektedir. Ancak, unutulmamalıdır ki Bosna-Hersek coğrafyasının genelinde olduğu gibi, inceleme alanımız Tuzla'da da Müslüman Boşnaklar, Katolik Hristiyan Hırvatlar ve Ortodoks Hristiyan Sırp ve bunların yanında az da olsa Protestan Hristiyanlar ve Yahudiler ile bir arada yaşamakta ve kuşkusuz birbirleriyle inanç ve uygulama açısından etkileşmektedirler. Çalışmamızda Boşnak Müslümanların "ölüm" konusundaki âdet ve uygulamaları incelenecektir. İlk önce ölümün algılanışı ve ölüm öncesi inançlar, daha sonra ölüm, ölünün yıkanması, kefenlenmesi ve defnedilmesi, taziye, yas, vb. konular ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Tuzla, Boşnak, ölüm, âdetler, ritüeller.

Abstract

Customs of Death of Tuzla and Their Surroundings

Tuzla Canton, is one of the ten cantons of Bosnia-Herzegovina and their capital city is Tuzla. Tuzla is a city where living Muslims, Catholic Christians, Orthodox Christians, with a small number of Protestant Christians and Jews. The majority of the population is Muslim. Since the late 15th century, the Muslims is called "Bosnian". They are similar in many ways with the Turks in terms of beliefs, customs and traditions. Although there are a vast number of bad effects, from 15th century to the present Bosnia Herzegovina's birth, circumcision, weeding and death traditions maintain with the Islamic framework. Yet, people should not forget that our area of investigation is in Tuzla, Bosnia Herzegovina. In here, Muslims, Bosnians, Catholic Christians, Orthodox Christian Serbian and Croats are living. In addition to these Protestant Christians and Jewish also live in Tuzla and there is a mutual interaction between them in terms of believes. In this study, will be examined customs and traditions about the death of Bosnian Muslims. The first part includes a consideration of perception of death and previous beliefs of death. And afterwards the moment of death, the washing and and shrouding of the deceased, the burial of the dead, condolence ceremonies, and the mourning and etc. are dealt with topics like.

Keywords: Tuzla, Bosnian, death, customs, rituals.